

the Ottoman Empire (ed. A. Anastasopoulos), Rethymno 2005, s. 31-39; Hülya Canbakal, "On the 'Nobility' of Provincial Notables", *a.e.*, s. 39-51; Yuzo Nagata, "Ayan in Anatolia and the Balkans during the Eighteenth and Nineteenth Centuries: A Case Study of the Karaosmanoğlu Family", *a.e.*, s. 269-295; Fikret Adanır, "Semi-autonomous Forces in the Balkans and Anatolia", *The Cambridge History of Turkey* (ed. Suraiya N. Faroqhi), Cambridge 2006, III, 157-185; Ömer Lütfi Barkan, "1070-1071 (1660-1661) Tarihi Osmanlı Bütçesi ve Bir Mukayese", *İFM*, XVII/1-4 (1956), s. 304-347; Özer Ergenç, "Osmanlı Klasik Dönemindeki Eşraf ve A'yân Üzerine Bazı Bilgiler", *Osm.Ar.*, sy. 3 (1982), s. 105-118; Suraiya Faroqhi, "Civilian Society and Political Power in the Ottoman Empire: A Report in Collective Biography (1480-1830)", *IJMES*, XVII/1 (1985), s. 109-117; A. Salzmänn, "Privatization and 'Public' Office: The Voyvodalık of Diyarbakir in the Eighteenth Century", *TSAB*, XVI/2 (1992), s. 203-205; Şükrü Etfal Batmaz, "İltizam Sisteminin XVIII. Yüzyıldaki Boyutları", *TAD*, XVIII/29 (1997), s. 39-50; F. Adanır, "Woywoda", *Et²* (İng.), XI, 215.

EROL ÖZVAR

VUCİTİRİN

(bk. VULÇİTRİN).

VUHÂZÎ

(bk. YAHYÂ b. SÂLİH).

VUHDÂNİYYÂT

(الوحدانيات)

Hz. Peygamber'le son râvi arasında sadece bir sahâbî bulunan hadisler için kullanılan terim

(bk. İSNAD).

VUKUF

(الوقوف)

İki makam arasında durup kalma anlamında bir tasavvuf terimi, seyrüsülûkün son mertebelerinden biri.

Sözlükte "bir şeyi iyice anlamak ve kavramak için üzerinde durup düşünmek" anlamındaki **vukûf** ve **vakfe** kelimeleri tasavvufta bir halden bir makama veya bir makamdan bir menzile geçerken ikisi arasında durmayı ifade eder. Duruşun sebebi geçilen makamı gözden geçirmek, önceki makamdan kalan eksiklikleri tamamlamak, varılmak istenen makam için hazırlık yapmaktır (*et-Ta'rifât*, "Vakfe" md.; İbnü'l-Arabî, II, 595, 805). İki makam veya

iki menzil arasında duran sâlike **vâkıf**, durulan yere **mevkîf** (çoğulu mevâkıf) denir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Bâyezîd-i Bistâmî ile Nifferî gibi sûfilere ehl-i mevâkıf diye niteler ve onların vâkıfıyyeden olduğunu söyler (*el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, I, 187; II, 107-108).

Vukuf terimini tasavvuf literatüründe ilk defa geniş kapsamda kullananlardan biri olan Nifferî *Kitâbü'l-Mevâkıf* adlı eserinde görüşlerini anlatmaya, "Hak Teâlâ beni şu mevkıfta durdurdu ve dedi ki" ifadesiyle başlar, verdiği bilgileri Hakk'ın hitapları diye sunar. Nifferî'ye göre vukuf hayret makamı ve matla' terimiyle eş anlamlıdır. Kâşânî, "idraklerin ulaştığı son mertebe" veya "kelâmî duyma mertebesinden söyleyeni müşâhede mertebesine yükselme" diye tanımladığı matlan âriflerin dilindeki adının mevkıf olduğunu belirtir. Mevkîf veya matla' bütün bilgilerin kaynağı, idraklerin sonu, her türlü bilginin sonlandığı mertebedir. Nifferî vukufu sülûk ile elde edilen mârifetten, mârifeti zâhirî bilgi anlamındaki ilimden daha üstün görür. Her vâkıf aynı zamanda ârifdir ama her ârif vâkıf değildir. Vukuf kalpte Hakk'tan başka ne varsa hepsini siler, ilmin cehaleti yok ettiği gibi mâsivâyı yok eder. Mâsivâ bağından kurtulan vâkıf böylece hürriyete kavuşur, bedeni ölür ama ruhu ölmez. Nifferî'ye göre sâlikin mârifetten "sürekli huzur" mânasındaki vukufa geçmesi gerekir. Vukuf ilmin aksine herhangi bir sebebe bağlı değildir. Bu da vâkıfın mâsivâdan âzat olup hür kimseler arasında yer almasından kaynaklanır. Nifferî bunu, "Vâkıflar hükümdarlar, ârifler vezirlerdir" diye açıklar. Vâkıfın bilgisi doğrudan Hakk'tan, vâkıf olmayanların bilgisi başkalarından. Vâkıfa İbnü'l-Arabî terminolojisinde "insân-ı kâmil", İbn Seb'in'de "mu-hakkik" adı verilir. İlk sûfî müelliflerden Kuşeyrî vakfeyi "sâlikin sülûkün gereklerini yerine getirmemesi, tembellik ve gevşeklik gösterip duraksaması" anlamında kullanmıştır. Bu duraksama "müridlikten dönüş ve çıkış" manasındaki fetretten daha kötüdür. Mürşid bu haldeki müridini çeşitli riyâzetlerle eğitir. Eğitimini başarıyla tamamlayan mürid bu yolda sebat gösterirse vuslata ulaşır (*Risâle*, s. 595).

Vukuf Nakşibendiyye tarikatının âdâbiyla ilgili temel kavramlardandır. Tarikatın esas kaynaklarından *Reşehât-ı Aynü'l-Hayât*'ta üç çeşit vukuftan bahsedilir (*Reşehât Tercümesi*, s. 32). **1. Vukûf-ı Zamânî**. Bahâeddin Nakşibend'e göre sâlikin her an kendine bakıp halinin şükrü mü yoksa özü mü gerektirdiğine vâkıf olmasıdır. Bu

bir nefis muhasebesi ve vaktin gereklerini yerine getirmektir. Vaktin ve halin tasarufu altında bulunana "İbnülvakt" denir. Kul kabz halinde istiğfar, bast halinde şükür etmelidir. Bu iki hale riayet zamanla ilgili vukuftur. Sâlikin mânevî halinin düzgünlüğü zamanını iyi değerlendirmesine bağlıdır. Sâlik, nefesinin Hak ile huzur halinde mi yoksa gaflet içinde mi geçmekte olduğunu vâkıf olmalıdır. Nefese vâkıf ve mâlik olmayan sâlik huzur ve gaflet hallerini ayırt edemez (*a.g.e.*, s. 41). **2. Vukûf-ı Adedî**. Zikir esnasında zikrin adedine vâkıf olmaktır. Bahâeddin Nakşibend'e göre bu vukuftan maksat sülûkün başında bulunanların dikkatlerini bir noktada toplamaları, zihin dağınıklığını önlemeleridir. Buna tasavvufta "cem'-i himmet" denir. Sâlik zikir adedine riayet ederek kendini disiplin altına sokar. Burada amaç dilin zikrinden kalbin zikrine geçmektir. Kalp ile zikrin sayısının çokluğundan ziyade huzur ve vukufu yapılması önemlidir. Dil ile kalbin zikrinin birleşmesi ve kalbin zâkir haline gelmesine "yâd-kerd" denir. Gaflet halinde şuursuzca yapılan kalp zikrinin faydası yoktur. Kalp zikriyle vuslata erişen kâmil insanlar "bir" sayısı nasıl bütün diğer sayıların içinde bulunuyorsa gerçek bir olan Hakk'ın da öylece bütün nesnelere sirayet etme sırrına vâkıf olur. Vukûf-ı adedîyi Hâce Abdülhâlik-ı Guddüvânî'ye Hızır'ın telkin ettiği belirtilir. **3. Vukûf-ı Kalbî**. Bu tür vukufun iki mânası vardır: Biri sâlikin zikir sırasında kendini daima Hakk'ın huzurunda bilmesidir; bu kalp vukufuna "yâd-dâşt" adı da verilir. Ubeydullah Ah-râr, "Vukûf-ı kalbî gönlün Hak Teâlâ'ya vâkıf olmasından ibarettir" derken bunu kastetmektedir. Bu vukufa şühûd, vüsûl ve vücd da denir. Bu durumdaki sâlikin gönlünde Hakk'tan başkasına yer yoktur. Vukûf-ı kalbînin diğer mânası sâlikin kalbine teveccüh edip onu zikirle meşgul etmesidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Nifferî, *el-Mevâkıf* (nşr. A. J. Arberry), Kahire 1934, s. 14-24, ayrıca bk. neşreden giriş, s. 9-16; Kuşeyrî, *Risâle* (Uludağ), s. 595; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, Kahire 1293, I, 187; II, 107-108, 595, 805; Kâşânî, *İşlâhâtü's-Şüfîyye*, s. 54; a.mlf., *Tasavvuf Sözlüğü* (trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2004, s. 520, 574, 575; Abdurrahman-ı Câmî, *Nefehâtü'l-Üns* (nşr. Mahmûd Abîdî), Tahran 1370, s. 412; *Reşehât Tercümesi*, s. 30, 32, 40-43; Şa'rânî, *et-Tabakât*, I, 201; Abdülmecid el-Hânî, *el-Hadâ'iku'l-verdiyye*, Kahire 1308, s. 112; Nasrullah Bahâî, *Risâle-i Bahâiyye*, İstanbul 1325, s. 34, 55, 65; M. Chodkiewicz, *The Spiritual Writings of Amir Abd al-Kader*, Albany 1995, s. 12-13; Ekrem Demirli, "Nifferî", *DİA*, XXXIII, 81.

SÜLEYMAN ULUDAĞ